

Письменський Євген Олександрович,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ імені
Е. О. Дідоренка, доктор юридичних наук,
професор

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПІДРОБЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОКУМЕНТІВ (НА ПРИКЛАДІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДОХОДИ ТА МАЙНОВИЙ СТАН ОСІБ)

Відповідальність за підроблення документів та вчинення похідних дій з підробленими документами встановлена згідно зі ст. 358 КК. На жаль, зазначена кримінально-правова норма, будучи затребуваною у практичній діяльності, разом з тим не характеризується належною якістю нормативного матеріалу. Із-поміж іншого на це вплинули непродумані, дещо хаотичні зміни до кримінального закону та водночас стабільне ігнорування законодавцем накопичуваних проблем у відповідній сфері кримінально-правового регулювання. Наслідком є виникнення суперечностей (неузгодженості) між положеннями ч. 1 та ч. 2 ст. 358 КК, а так само ч. 1 – ч. 4 ст. 358 КК і приміткою цієї статті, порушення вимог юридичної визначеності та передбаченості як складників принципу верховенства права тощо. Тож очевидною виглядає потреба якнайшвидше переглянути зміст ст. 358 КК, виправивши ті помилки, які на сьогодні виявлені у процесі багаторічної практики її застосування¹.

Аналіз поточної судової практики свідчить:недоліки розглядової кримінально-правової норми перманентно впливають на виникнення проблем кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК. Показово, що неодноразово до розв'язання цих проблем долучався Верховний Суд, покликаний забезпечувати сталість та єдність правозастосовної практики, сприяти в межах судової правотворчості забезпеченню її ефективності.

Одним із новітніх кейсів, що демонструє складнощі підходів до правової оцінки підроблення та використання документів, а так само здатність найвищої судової інстанції впоратися з виконанням відповідних завдань, є справа про підроблення і використання декларації про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги (далі – декларація). Ця справа (№ 310/3772/20) розглянута Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ОП ККС ВС) згідно з постановою від 05 вересня 2022 р.

Обставинами справи є такі. Особа була визнана винуватою та засуджена за те, що вона звернулася до управління соціального захисту з метою оформлення державної соціальної допомоги малозабезпеченій сім'ї. При цьому вона внесла завідомо неправдиву інформацію до декларації щодо відсутності у власності її чоловіка двох транспортних засобів, та подала її до управління, тобто таким

¹ У цьому контексті можна звернути увагу на проект нового КК, який містить вдосконалену модель норм про фальсифікацію документа.

чином підробила і використала документи, які вплинули на прийняття рішення про надання соціальної допомоги. Вчинене одержало таку оцінку за КК: ч. 1 ст. 190 (шахрайство), ч. 1 ст. 358 (підроблення документів) та ч. 4 ст. 358 (використання документів). У касаційній скарзі захисник порушує питання про скасування судових рішень з огляду на відсутність у діях засудженої складу цих кримінальних правопорушень. Кримінальне провадження було передано на розгляд ОП ККС ВС через відсутність у суддів однакового розуміння того, чи містить декларація, про яку йдеться у справі, усі ознаки офіційного документа.

Отже, одним з ключових питань, яке потребувало вирішення у цій ситуації: чи є заповнена засудженою та подана нею до управління соціального захисту декларація офіційним документом, ураховуючи що відповідальність згідно зі ст. 358 КК настає за підроблення та використання лише офіційних документів?

Відповідь на це питання містить правовий висновок, сформульований за підсумками розгляду розгляданої справи, який видається контроверсійним: *«декларація про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги, складена окремим громадянином, котрий не займається професійною чи службовою діяльністю, щоб вимагало складання(видання чи посвідчення) ним такого документа, та яка не видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, не містить ознак офіційного документа»*. Відповідно, використання завідомо підробленого документа, який не містить ознак офіційного, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК.

Висновок, якого дійшов Верховний Суд, був обґрунтований таким чином:

1. Офіційним документом може бути лише той документ, який відповідає всім характеристикам (ознакам), передбаченим приміткою ст. 358 КК.

2. Одна з обов'язкових характеристик офіційного документу стосується особи, що складає, видає чи посвідчує певний документ із зазначеною у примітці ст. 358 КК інформацією. Такою особою може бути і окремий громадянин, зокрема самозайнята особа. Однак лише у разі, якщо він (вона) має право складати, видавати чи посвідчувати документ у зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю.

3. За змістом примітки ст. 358 КК документ, який виходить від громадянина, може бути визнаним офіційним, якщо він складається, видається чи посвідчується у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю громадянина, якому (якій) законом надано право складати, видавати чи посвідчувати певний вид документу.

4. Зіставлення цих характеристик офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК, з ознаками (характеристиками), які притаманні розгляданій декларації, показує, що декларація, яку складає громадянин, не має зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю. Відсутність такого зв'язку свідчить про те, що в декларації відсутня одна з характеристик (ознак) офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК як обов'язкова [1].

Привертає увагу відсутність однаковості суддів із зазначених міркувань, адже в цій справі викладена окрема думка судді Г. Анісімова, який переконує в зворотному: відповідна декларація, що заповнена і підписана окремим громадянином, є офіційним документом. Він називає непереконаливим висновок ОП ККС ВС про відсутність в діях засудженої особи, яка склала і подала декларацію, ознак предмету злочину, передбаченого ст. 358 КК. «Окремі громадяни» (які не є самозайнятими особами) визначені в примітці ст. 358 КК як самостійний повноважний суб'єкт, повноваження яких складати, видавати чи посвідчувати певні види документів не перебуває у аби якому зв'язку з їхньою професійною чи службовою діяльністю. Отже, декларація відповідає таким властивостям офіційних документів, визначеним у примітці ст. 358 КК як «документ, що містить зафіксовану на матеріальному носії інформацію, яка підтверджує факти, які здатні спричинити наслідки правового характеру, що складений окремою особою, з дотриманням визначених законом форм та містить передбачені законом реквізити».

Разом з тим суддя Г. Анісімов вважає, що у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК, його суб'єктом є особа, яка не має належних повноважень складати, видавати чи посвідчувати офіційний документ, тобто «стороння» щодо офіційного документа особа. Натомість засуджена особа як «окрема громадянка» має відповідні повноваження складати декларацію, а отже, не є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК. Вона підлягає відповідальності за діяння «повноважної» стосовно складання, видачі офіційного документа особи, згідно з ч. 2 ст. 358 КК [2].

Окрема думка судді Г. Анісімова сприймається як більш коректна та аргументована, ніж позиція, відбита в постанові ОП ККС ВС.

По-перше. Заслуговує на повну підтримку висловлені міркування щодо належності декларації до категорії офіційних документів з огляду на їх ознаки, визначені у примітці ст. 358 КК. Як видається, за умов недосконалості окремих положень цієї примітки ОП ККС ВС не змогла, використовуючи наявні в неї засоби судової правотворчості, адекватно розв'язати досліджену проблему застосування ст. 358 КК. Ухвалене рішення ґрунтується на неоднозначному прив'язуванні документу, який складає будь-який громадянин, до його професійної чи службової діяльності, чим невиправдано зменшується обсяг поняття офіційного документа.

Загалом статус суб'єкта, від якого виходить той чи інший документ, не повинен утворювати ту релевантну ознаку, що впливає на його визнання офіційним. Відповідну позицію віддзеркалює доктрина кримінального права, у межах якої документ вважається офіційним незалежно від того, хто його складає. Достатньо, що його зміст стосується відносин, урегульованих правом, і що документ видають або використовують у встановленому законодавством порядку для посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення[3,с. 1109]. Так само ця ознака не визнається обов'язковою згідно з проектом нового КК України, ст. 7.8.1. якого називає офіційним документ, який складається, видається чи посвідчується з метою: а) надання права чи звільнення від обов'язку або б) підтвердження чи посвідчення певної події,

явища, обставини або факту, що спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру[4].

По-друге, слід визнати, що відбитий в окремій думці підхід до кваліфікації вчиненого не за ч. 1 ст. 358 КК, а за ч. 2. ст. 358 КК, з огляду на встановлені законодавчі недоліки та нечіткість окремих положень ст. 358 КК, цілком має право на існування. Проте за умов установа іншого характеру співвідношення ч. 1 і ч. 2 ст. 358 КК не можна виключати правильність правової оцінки підроблення декларації за ч. 1 ст. 358 КК (з інкримінуванням ознак підроблення офіційного документа, який видається чи посвідчується особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права).

Як висновок треба зазначити, що позиція ОП ККС ВС стосовно невизнання декларації офіційним документом здебільшого ґрунтується на формально-догматичному прочитанні закону, призводить до невиправдано позбавлення кримінально-правового захисту порядку обігу і використання юридично значущих документів, а так само порядку документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення. Водночас зроблений висновок сигналізує законодавцю про потребу оперативного вдосконалення ст. 358 КК задля забезпечення належної охорони відповідних цінностей.

Список використаних джерел

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05 вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204896>.

2. Окрема думка судді Анісімова Г.М. від 13 вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191198>

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

4. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 29.09.2022) / розроб. Робочою групою з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

Савченко Андрій Володимирович,
заступник керівника відділу Головного
слідчого управління Державного бюро
розслідувань, доктор юридичних наук,
професор

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В умовах воєнного стану в Україні, коли всебічна допомога міжнародних партнерів виграє одну з ключових ролей у підтримці економічної стабільності в нашій державі та наближує перемогу над російськими загарбниками, актуальними питаннями є гарантування цільового використання коштів бюджетів Європейського Союзу та запобігання спричиненню шкоди фінансовим інтересам зазначеного економічно-політичного союзу. Для